

Melanchthon som fortolker af 1. Tim. 4,13

Af *Jens Glebe Møller*

Det var i alt fald tidligere en udbredt skik, at præsten skrev i sine konfirmanders salmebøger. Omtrent således skrev reformationstidens store navne ofte i deres studenter og venners bibler (el.l.). Naturligvis har også Melanchthon forsynet mange bibler med sådanne »autographa«. Et af dem – en fortolkning af 1. Tim. 4,13 – skal meddeles her tillige med nogle kommenterende bemærkninger.

Melanchthon har skrevet sin fortolkning på indersiden af bindet og på forsatsbladet af førstedelen af en tysk Luther-bibel fra 1545 (ifølge titelbladet) eller 1544 (ifølge sidste side)[1]. Fortolkningen er – som det vil ses – underskrevet »Philippus Melanthon 1547 in exilio«. Med dette eksil forholder det sig på følgende måde: I 1546 udbrød omsider den religionskrig, som Melanchthon ustandseligt havde søgt at afværge. Det protestantiske schmalkaldiske forbund og kejseren tørnede sammen. Og da kejserens forbunds-fælle, hertug Moritz af Sachsen, rykkede mod Wittenberg, standsede forelæsningerne ved universitetet, og mange forlod byen. Melanchthon hørte til de sidste, som flygtede, men også han måtte afsted. Den 11. november 1546 begav han sig til Zerbst mellem Wittenberg og Magdeburg[2], og i de følgende måneder flakkede han om fra by til by »som et skib, der kastes omkring af storm og bølge«[3]. Først den 25. juli 1547 kunne han igen vende definitivt tilbage til Wittenberg[4], hvor han så genoptog sine fore-

[1] Om denne udgave se: Hans Volz, *Hundert Jahre Wittenberger Bibeldruck 1522–1626*, Göttingen 1954, s. 75 f. og fortegnelsen (s. 155 ff.) nr. 10. Hvem bogen har tilhørt vides ikke, men den er i alt fald havnet på Det kgl. Bibliotek i København.

[2] *Corpus Reformatorum* 28, II, s. 91. Jfr. Carl Schmidt, *Philipp Melanchthon, Leben und ausgewählte Schriften*, Elberfeld 1861, s. 464.

[3] »... tanquam navis procellis ventorum et fluctibus maris iactatur«, *Camerarii De Vita Philippi Melanchthonis narratio*, ed. Strobel, Halle 1777, s. 250.

[4] CR 28, II, s. 101. Schmidt, op. cit. s. 473.

læsninger 3 måneder senere, den 24. oktober[5]. I denne landflygtighedsperiode har Melanchthon da nedskrevet sin udlægning af dette vers fra sit elskede første brev til Timotheus[6].

Melanchthon opfatter skriftstedet[7] dels som en guddommelig befaling (mandatum) om at studere, dels som et trøstens ord til dem, der lider ondt »propter veritatis studium«. De kan jo nemlig i så fald trøste sig med, at de kun adlyder Guds befaling. – Det, Gud ved Paulus befaler os at studere, er åbenbaringen eller læren (doctrina). Det er en gængs og naturligvis ikke helt ubegrundet opfattelse, at Melanchthon opfatter skriften som »Lehrquelle« og evangeliet som »eine Summe von Lehren«[8] og således fortegner Luthers reformatoriske tanker i intellektualistisk retning. Af en udlægning, som den her foreliggende, får man imidlertid et klart indtryk af, at så nemt kommer man nu ikke om ved Melanchthons teologi.

Efter at have opstillet sin første distinktion går Melanchthon nærmere ind på skriftstedet og indfører nu en ny skelnen, nemlig mellem 3 slags lærer (genera doctrinarum): mellem lectio, consolatio og doctrina. Når Paulus befaler, at vi skal læse, så betyder det en befaling til at studere skriften. Og begrundelsen er ifølge Melanchthon den, at mens vi i os selv kan finde f.eks. geometriens principper og deraf – uden nogen form for læsning – udlede beviser, så kommer forjættelsen om forsoningen og det evige liv udefra, formidlet gennem skriften. Hvad Melanchthon siger her og andet-

[5] Schmidt, op. cit. s. 474.

[6] CR 15, sp. 1295 ff. er aftrykt Melanchthons posthume kommentar til 1. Tim. (og til 2 kapitler af 2. Tim.). Denne kommentar udgaves 1561 i Wittenberg af Crellius og er i CR 15, sp. 1295–96 identificeret med en kommentar til samme brev, som udkom i Strassbourg i 1541 og angiver Cruciger som forfatter. Identifikationen er fejlagtig, som det fremgår af en sammenligning af de to kommentarer, som begge findes på Det kgl. Bibliotek. Den i 1561 udkomne kommentar, som altså er optrykt i CR 15, har få saglige og ingen verbale overensstemmelser med den her omtalte og optrykte udlægning af 1. Tim. 4,13. Iøvrigt oplyser Crellius i sit Epistola Dedicatoria, at Melanchthon selv ikke ønskede denne kommentar (som er identisk med forelæsninger 1550–51) udgivet: »... vel quod beviorem existimeret commentarium, quam quem publice extare vellet, vel quod speravit se ante mortem Epistolam hanc, quam præ ceteris dilexit, publice adhuc suo more repetiturum et plenius enarraturum esse«.

[7] På latin ifølge den nævnte kommentar: »Sis assidua in lectione, consolatione et doctrina«.

[8] F. eks. Seeberg, Dogmengeschichte IV, 3. udgave Erlangen/Leipzig 1920, s. 432 og 455.

steds om geometrien (m.m.) har lighedspunkter med den moderne filosofis erkendelse af, at matematiske og logiske sætninger ikke bygger på erfaringen, men er selvindlysende eller tautologiske. $2+2$ er altid 4. Og det samme kan man jo i og for sig godt udtrykke ved at kalde geometriens principper for medfødte, som Melanchthon her gør det. Forjættelsen er derimod ikke selvindlysende. Den kommer fra Gud, og vi kender den nu kun gennem skriften. Når Melanchthon binder forjættelsen til skriften, er hans standpunkt følgelig hverken fundamentalistisk eller intellektualistisk, men han vil derigennem netop værne åbenbaringens særlige karakter. Den er historisk og følgelig ikke selvindlysende. Vi, der lever efter profeterne og efter Kristus, kender kun åbenbaringen i dens historisk overleverede skriftlige form. Derfor er vi forpligtede på lectio[9]. Til forjættelsen hører nødvendigt trøsten: consolatio. For når vi tilegner os forjættelsen, så kender vi Gud – ikke udenom skriften, men netop sådan, som han har åbenbaret sig i skriften så ser vi hans søn, og så griber vi forjættelsen om forsoningen. Og dette betyder trøst, for nu kan vi trods al nød og trængsel påkalde Gud og holde fast ved ham i håb om den endelige befrielse. – At Melanchthons øjeblikkelige situation afspejler sig i skildringen af consolatio er indlysende.

Endelig omtaler Melanchthon distinktionens 3. led: doctrina. Når vi, som Melanchthon indledningsvis har slået fast, skal »lære den åbenbarede lære« (discere doctrinam a deo traditam), så tænker han dér – som fortsættelsen viser – på forjættelsen om forsoningen. Men her bruger Melanchthon nu doctrina i en videre betydning, nemlig ikke blot om forjættelsen, men om alt det, som behandles i den traditionelle dogmatik[10]: treenighedslæren, kristologien, læren om kirken, om sakramenterne osv.[11]. Alt dette fortæller skriften os også om, og også på dogmatikken er den kristne altså forpligtet. I den forstand er skriften »Lehrquelle«

[9] Her foreligger muligvis en affinitet til tankegange hos Erasmus, for hvem den skriftlige overlevering er båndet mellem fortid og nutid, og Kristus derfor fortsat inkarneres i skriften – se Ernst-Wilhelm Kohls, *Die Theologie des Erasmus*, Basel 1966 I, 28 ff. og 98 f.

[10] Reformatorerne ville i stedet for dogmatisk sige »catechesis«, se nævnte Timotheus-kommentar, CR 15, sp. 1368.

[11] I en 3. betydning står ordet doctrina, hvor Melanchthon som ovenfor nævnt taler om de 3 »genera doctrinarum«. Flertalsformen her skyldes formodentlig ønsket om at undgå forveksling med den tidligere omtalte doctrina, nemlig forjættelsen om forsoningen.

for Melanchthon. Men Melanchthon slutter så sin omtale af dogmatikken med nogle sætninger, som ikke må overses. Når nu hele dogmatikkens stof er hentet ud af skriften, så skal den fromme læser bringe det i orden – som Melanchthon selv gjorde det i sine Loci. Han skal skelne mellem lære og filosofi, mellem lov og forjættelse, og han skal vise, hvor skriften (når den læses) forkynder lov, og hvor den forkynder forjættelse. Men dermed er læren i den videre – om man vil: intellektualistiske – betydning klart underordnet læren i snævrere forstand. Det er dogmatikkens opgave at lade forjættelsen træde frem, ikke at levere sætninger til udenadslæren.

Paulus in priore Epistola ad Timotheum cap. 4

πρόσχε τῇ ἀναγνώσει, τῇ παρακλήσει, τῇ διδασκαλίᾳ

Multa continentur in hoc breui dicto. primum precipit de studio. Quare sciamus cogi nos mandato divino, vt discamus doctrinam a deo patefactam. Deinde magna consolatio est piis, cum propter veritatis studium sustinent ærumnas, scire ideo se impiorum servicium subire, quia mandato dei obedierint, ac discere doctrinam a deo traditam voluerint. Id autem mandatum maximi faciendum, & maxime necessarium esse inde existimari potest, quia cum singulare et ingens beneficium dei sit, q(uod) prodiens ex arcana sede patefecit sese, et mirandum decretum de Reconciliatione, edidit, ingratitude est horibilis, negligere tantum beneficium, & nolle deum nos alloquentem audire.

Distribuit autem Paulus eruditissime genera Doctrinarum in Ecclesia. Primum vocat Lectionem, & precipit ut Legamus monumenta tradita divinitus. Geometria et aliæ artes quæ ex Demonstrationibus extruuntur, non discuntur primum Lectione, sed in nostra mente principia intuemur, & inde demonstrationes teximus. At promissio reconciliationis, & vitæ æternæ non nascitur nobiscum, sed est mirandum decretum factum in consilio æterni patris, Filii, & spiritus sancti. & postea promulgatum, et traditum patribus & prophetis, ut Literi mandaretur. Dissimilis est igitur hæc doctrina humanis artibus et aliis Religionibus. Artes & Leges sine Literis naturæ luce cerni possunt. Sed promissio aliunde tradita est et mandata Literis. Ideo Lectio necessaria est, Et Ecclesiæ opus est literis, libris, & studiis literarum. Et cum nominat Paulus Lectionem, alligat Ecclesiam ad hos libros diuinitus traditus.

Sequitur consolatio. Postquam ex Lectione cognita est promissio, proximum est ut eam nobis ipsi adplicemus, Agnoscamus deum sicut se in Lectione patefecit, conuertamur ad eum, & intueamur filium nobis missum, et promissionem reconciliationis amplectamur. Hac erecti consolatione inuocemus deum, & confirmati fera(mus) ærumnas quibus Ecclesia onerata est, nec s(ub) mole miseriarum deficiamus a deo, sed Leniamus nobis dolores agnitione præsentiae et auxilii dei, & inuocatione, & expectatione Liberationis. Hoc secundum membrum, scilicet consolatio, præcipue ad promissionem, et ad adplicationem promissionis referatur, et Late patet in tota vita, in omnibus periculis et doloribus.

Tertium membrum nominat Doctrinam. Lectio continet non tantum promissionem reconciliationis, & si ea pars precipua est, sed etiam Legem, exempla, promissiones verum necessariarum in præsentī vita, articulas de Essentia Dei, de tribus personis, de voluntate dei, de filio dei nato ex virgine, de Ecclesia, de peccato, de causis miseriarum humanarum, de sacramentis, de Resurrectione, de vita æterna, de premiis ac poenis æternis. De his rebus, quæ in Lectione recitantur, redigat pius Lector doctrinam in ordinem ut artifex, discernat celestem doctrinam a philosophia, distinguat Legem & promissiones, & membra recte distincta illustret, monstret ubi Lectio de Lege, ubi de promissione concionetur. Ita Paucis verbis Paulus modum discendi tradidit.

Philippus Melanthon 1547
in exilio